

ZINĀTNIĒKU IDENTITĀTES STIPRINĀŠANAI

Tālavš Jundzis

Pagājušā gada 24.–27. oktobrī notikušais Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un Letonikas 4. kongress kļuva par vienu no aizvadīto gadu nozīmīgākajiem notikumiem ne tikai Latvijas zinātnē, bet arī sabiedriskajās norisēs. Fakts, ka kongress pulcināja kopā vairāk nekā 1200 zinātniekus, uzņēmējus, politiķus, diplomātus u.c. interventus no 15 pasaules valstīm, jau norāda uz kongresa vērienīgumu un nozīmīgumu. To apliecina arī kongresa dalībnieku un sabiedrības pārstāvju pozitīvās atsauksmes, kongresam pievērstā politiku un mediju uzmanība.

Ideja par pasaules latviešu zinātnieku pulcināšanu vienkopus radās Atmosdas laikā un izriet no tā laika centieniem konsolidēt visā pasaulē dzīvojošos latviešus ātrākai Latvijas neatkarības atgūšanai. Šajos procesos svarīgi bija arī apgūt un pārņemt trimdā dzīvojošo tautiešu profesionālo pieredzi dažādzādākajās jomās. Jau 1989. g. notika pirmais Vispasaules latviešu ārstu kongress, pulcinot 4500 dalībnieku, bet 1990. g. — Pasaules latviešu juristu pirmais kongress, kurā piedalījās 600 delegāti no 12 valstīm.

Pirmais Vispasaules latviešu zinātnieku kongress sanāca Rīgā 1991. g. 12.–17. jūlijā, pulcinot latviešu izcelsmes zinātniekus no ASV, Kanādas, Lielbritānijas, Vācijas, Austrijas, Zviedrijas, Izraēlas, Šveices, Venēcijas, Francijas, Beļģijas u.c. valstīm. Kongresa saaukšanu atceras akadēmiķis Jānis Stradiņš: “Atmodas sākums, mēnesis pirms 1991. g. augusta puča. Zinātņu akadēmiju kongresa organizēšanai izmantot mums neļāva, arī Latviešu biedrības namu mums nedeva. Beigās dabūjām Dailes teātri, uz kuru kongresa atklā-

šanas dienā, tikko atjaunoto studentu korporāciju pavadīti, devāmies gājienā no Brīvības pieminekļa.”¹ Kongresā piecu dienu laikā tika nolasīti gandrīz tūkstoš referāti, t.sk. 197 referāti no ārzemēm.² Pieredzes apmaiņai dažādās profesionālajās jomās caurvijās kongresa vadmotīvs — apvienot zinātnieku spēkus Latvijas valsts atjaunošanai.

Otrais Pasaules latviešu zinātnieku kongress notika pēc desmit gadiem — 2001. g. 14. un 15. augustā jau neatkarību atguvušajā Latvijā, pulcinot kopā 930 zinātniekus no 13 pasaules valstīm. Latvija ne tikai bija atjaunojusi savu neatkarību, bet tās zinātne un zinātnieki jau lielā mērā bija arī integrējušies Eiropas Savienības zinātnes telpā. Kongresa moto bija “Uz zināšanām balstīta sabiedrība Latvijā”. Daudzi kongresa dalībnieki no ārzemēm gan bija pārsteigti, uzzinot, ka Latvijai ir pats mazākais zinātnes finansējums Eiropā.³

Trešais Pasaules latviešu zinātnieku kongress kā turpinājums pirmajiem diviem kļuva iespējams modificētā veidā — sapludinot to kopā ar Letonikas kārtējo — ceturto kongresu. Lielā mērā to noteica fakts, ka vienīgi valsts pētījumu programmā “Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)”, ko vada akadēmiķis Jānis Stradiņš, atradās finansiālie līdzekļi kongresa sarīkošanai. Ņemot to vērā, Apvienotajam Pasaules latviešu zinātnieku 3. un Letonikas 4. kongresam tika izvēlēta aktuāla un piemērota tēma “Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”.

Varam būt pateicīgi kongresa organizatoriem: Latvijas Zinātņu akadēmijai, Latvijas Universitātei, Rīgas Tehniskajai universitātei, Rīgas Latviešu biedrībai, kas sadarbibā ar

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministriju, Latvijas universitātēm, akadēmijām un augstskolām paveica apjomīgo kongresa sagatavošanas darbu un nodrošināja tā norisi. Kongress nebūtu bijis tik krāšņs, ja to neatbalstītu arī a/s "Latvenergo", Latvijas Neatkarīgā televīzija, koris "Kamēr" un Rundāles pils muzejs.

Apvienotajam kongresam izvirzītais mērķis meklēt ceļus zinātnes un sabiedrības saišu stiprināšanai, kā arī nacionālās identitātes saturs un nozīmes skaidrošanai noteica arī vairākus konkrētus uzdevumus: apkopot zinātnē sasniegto aizvadīto gadu laikā kopš pagājušā pasaules latviešu zinātnieku kongresa, t.sk. sīki izanalizējot valsts pētījumu programmās sasniegto; veicināt un attīstīt sadarbību ar ārzemēs strādājošiem Latvijas izcelsmes zinātniekiem, tādējādi bagātinot zinātnes potenciālu Latvijā; stiprināt saites ar politiķiem, uzņēmējiem un sabiedrību kopumā, sniedzot nepastarpinātā veidā informāciju par zinātnē paveikto un iespējām efektīvāk kalpot cilvēku labklājībai; stiprināt pašu zinātnieku kopības sajūtu un identitāti, atceroties, ka zinātnei nav tēvzemes, bet zinātniekam tāda ir.

Apvienotajam kongresam izvirzītie mērķi un uzdevumi, manuprāt, tika sasniegti un izpildīti kongresa četru piesātinātu darba dienu rezultātā. Ziņojumi plenārsēdēs, darbs 45 tematiskās sekcijās, vairākas tematiskas diskusijas un četras nozīmīgas izstādes apliecināja, ka zinātne Latvijā ne tikai turpina pastāvēt, bet arī attīstās.

Kongresa atklāšanas plenārsēdē Valsts prezidents Andris Bērziņš un citi runātāji iezīmēja tās pārmaiņa, kas notikušas kopš iepriekšējā Pasaules latviešu zinātnieku kongresa. Pasaules globālā ekonomikas un finansu krīze ietekmējusi arī stāvokli zinātnē. Tikai atšķirība ir tā, ka daudzas valstis izeju no krīzes saskata investīciju palielinājumā zinātnei, bet Latvija joprojām saglabā zemāko zinātnes finansējumu Eiropas Savienībā. Šajā ziņā nekas nav mainījies desmit gadu laikā kopš pagājušā kongresa. Tāpat kā pirms desmit gadiem, atkal palielinājusies zinātnieku aizbraukšana no Lat-

vijas. Daudzi labi sagatavoti, perspektīvi zinātnieki pamet Latviju, pieņemot vilinošus darba piedāvājumus ārzemēs. "Smadzeņu aizplūde ir nopietns risks Latvijas valsts nākotnei un attīstībai, jo vairākumā gadījumu tikai maza daļa no aizbraukušajiem plāno atgriezties tuvākā vai tālākā perspektīvā," teica Valsts prezidents A. Bērziņš. Kongresā tika arī izteikta cerība, ka politiķi, jaunā valdība Latvijā pievērsīs uzmanību šīs problēmas risināšanai.

Kongresa plenārsēdēs un diskusijās tika meklēta atbilde uz jautājumu, kādēļ Latvija, kas, atgūstot neatkarību, bija stiprākā no trīs Baltijas valstīm gan izglītībā, gan zinātnē, tagad kļuvusi par vājāko posmu Eiropas Savienībā. Kongresa goda patronese Vaira Vīķe-Freiberga aicināja zinātniekus, īpaši tos, kuri darbojas sociālo zinātņu jomā, izpētīt šos jautājumus un rast uz tiem argumentētas atbildes, lai situāciju varētu labot.

Nacionālās identitātes jēdziena un satura noskaidrošana, tās nozīmes izvērtēšana kļuva par kongresa centrālo tēmu. "Mūsdienu nestabilitātē un mainīgajā realitātē arvien aktuālāks kan jautājums: kas ir tās vērtības, kuras veido mūsu nacionālo piederību un identitāti, raksturo personisko pieredzi un vēsturiskās atmiņas," kongresu atklājot, teica Valsts prezidents A. Bērziņš. Savā ziņojumā kongresa plenārsēdē atbildes uz šo jautājumu no teorijas, konstitucionālo un Eiropas tiesību viedokļa meklēja LZA goda loceklis, Eiropas Tiesas tiesnesis Egils Levits. Kongresa sekcijās un diskusijās nacionālā identitāte tika analizēta no visdažādākajiem aspektiem valodas, literatūras, vēstures, kultūras, politikas un filozofijas kontekstā. Tomēr beigu beigās šī tēma pārāk izplūda vai tieši otrādi — sadrumstalojās, nenonākot pie apkopojošiem konkrētiem secinājumiem. Šo trūkumu būs iespējams novērst turpmāk Valsts pētījumu programmas "Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)" ietvaros.

Līdz šim Latvijas sabiedrībā nebijušu uzmanību kongress pievērsa latviešu trimdas lomai latviskās identitātes un Latvijas neat-

karības idejas uzturēšanā padomju okupācijas laikā ārzemēs un Latvijas neatkarības atgūšanas un atjaunošanas procesos. Ar šiem jautājumiem kongresā nodarbojās īpašā tematiskā sekcijā, kā arī tika atklāta izstāde "Četras svarīgākās latviešu trimdas politiskās akcijas ārzemēs padomju okupācijas laikā". Tik saturīga un plaša izstāde par trimdas politiskajām aktivitātēm Latvijā izveidota pirmo reizi. Pēc kongresa tā apceļo izglītības un kultūras iestādes Latvijas reģionos.

Kongresa plenārsēdēs un sekcijās pirmo reizi tik lielu vērību veltīja valsts pētījumu programmu īstenošanas apspriešanai. Kopš 2010. g. Latvijā tiek īstenotas piecas šādas programmas: enerģija un vide; vietējo resursu ilgtspējīga izmantošana; inovatīvie materiāli, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas; sabiedrības veselība; nacionālā identitāte. Šīs programmas īstenošanas mērķis ir mobilizēt zinātniekus un koncentrēt resursus sabiedrībai un tautsaimniecībai aktuālu problēmu kompleksā risināšanā. Tajās sasniegtie rezultāti jau pirmajos divos to īstenošanas gados tika novērtēti atzinīgi.

Kongresa ideja pulcināt kopā latviešu un Latvijas izcelsmes zinātniekus no visas pasaules ir vēra ņemama un pamācoša kā viens no risinājumiem mazo valstu zinātniskā potenciāla stiprināšanai. Tā nodrošina dažādu valstu zinātnieku tiešu komunikāciju un pieredzes apmaiņu, ko nenoliedzami veicina zinātnieku identitāte papildinājumā ar nacionālās identitātes faktoru un piederību kopīgajai Tēvzemei Latvijai. Šis atziņas atbalstīja kongresa dalībnieki, ierosinot tikties biežāk un izveidot pasaules latviešu un Latvijas izcelsmes zinātnieku reģistru elektroniskā formātā. Darbs pie šī priekšlikuma īstenošanas uzsākts, un Latvijas Zinātņu akadēmijā top reģistra izveidošanas un funkcionēšanas koncepcija. Pasaules latviešu un Latvijas izcelsmes zinātnieku reģistrs ļautu veidot, attīstīt zinātnieku kontaktus, gan organizējot kopīgus pasākumus, gan apmainoties ar viedokļiem un pieredzi.

Lielas cerības kongresa dalībnieki saistīja

ar tālāku integrāciju Eiropas Savienībā, kur viena no attīstības prioritātēm ir zinātne. Zīmīgi, ka kongresa ietvaros Rundālē notika Eiropas Zinātņu un mākslas akadēmijas izbraukuma sēde, kas apliecināja Latvijas zinātnieku ciešu saikni ar Eiropas Savienības zinātņi. Šajā sēdē, kuru vadīja Eiropas Zinātņu un mākslas akadēmijas prezidents Fēlikss Ungers, izteikta cerība, ka kādreiz zinātne varētu kļūt par attīstības prioritāti arī Latvijā.

Gatavojoties nākamajam Pasaules latviešu zinātnieku kongresam, kas notiks 2018. g. vasarā, būtu jāpatur prātā arī tie trūkumi, kas piemita šim kongresam, lai tos novērstu vai mazinātu.

Pirmkārt, kongresa lielais dalībnieku skaits tomēr nespēj vienot Latvijas zinātnieku lielāko daļu — tajā piedalījās vien mazāk kā trešdaļa Latvijas zinātnieku. Jāpanāk, lai katrs zinātnieks kongresā atrastu ko noderīgu un interesantu sev un vēlētos tajā piedalīties — tādējādi stiprinot Latvijas zinātnieku identitāti un izpratni par kopīgi veicamo darbu.

Otrkārt, daudz rūpīgāk jāizvēlas sekciju tēmas un to vadītāji, panākot, lai tās katra kļūtu par plaši pārstāvētām tematiskām konferencēm un nodrošinātu dziļas un nopietnas diskusijas. To sagatavošanā jāiegulda daudz lielāks un atbildīgāks organizatoriskais darbs.

Treškārt, daudz plašāk un savlaicīgāk kongresam jāpiesaista ārzemēs strādājošie latviešu un Latvijas izcelsmes zinātnieki, tādējādi izmantojot arī viņu potenciālu zinātnes stiprināšanā un attīstīšanā Latvijā. Topošā zinātnieku datu bāze elektroniskā formātā varētu veicināt ne tikai zinātnieku sadarbību ikdienā, bet arī viņu iesaisti Pasaules latviešu zinātnieku kongresos.

Avoti

- ¹ Grīnuma I. Liela atsaucība Pasaules latviešu zinātnieku otrajam kongresam. *Diena*. 2001. 7. aug.
- ² Pavasone A. Tiekas latviešu zinātnieki. *Cīņa*. 1991. 17. jūl. 3. lpp.
- ³ Pasaules latviešu zinātnieku tikšanās. *Universitātes Avīze*. 2001. 2. sept. 1. lpp.